

IR. P.B. OFFRINGA

ARCHEOLOGISCH RESTAUREREN

Bij de restauratie van de kerk te Westeremden werden in het muurwerk een aantal interessante vondsten gedaan. Hoewel tegenwoordig, in tegenstelling tot de restauratiepraktijk van enige jaren geleden, dergelijke vondsten niet bij voorkeur zichtbaar worden gehouden is dat hier wel gebeurd: men noemt dat archeologisch restaureren.

Ik zou het begrip archeologisch restaureren eerst nader willen definiëren en analyseren.

Archeologisch restaureren is het laten zien van meer of minder belangrijke oudere bouwonderdelen die thans geen functioneel onderdeel van het gebouw meer uitmaken, maar die belangrijke informatie verschaffen omtrent een oudere bouwtoestand.

Tijdens de restauratie van de kerk te Westeremden werden in het muurwerk de kapitelen gevonden van de gordelbogen van de reeds lang geleden afgebroken transepten. Bij de dichtmetseling in de 15e eeuw werden deze destijds vanzelfsprekend aan het gezicht onttrokken. Aan de buitenkant van de kerk is het vroegere bestaan van deze transepten nog in het metselwerk zichtbaar als een boogvormige voeg. Aan de binnenkant werd de dichtmetseling overgepleisterd, waarmee het vroegere bestaan van de transepten onzichtbaar was geworden. Thans zijn de kapitelen door inkassingen in het muurwerk weer zichtbaar gemaakt.

Het uitgangspunt bij de dichtmetseling van destijds was eenvoudigweg het uitvoeren van een verkleining van het kerkgebouw, waarbij het accent alleen lag op de functionaliteit als kerk.

Bij de wederingebruikstelling van de kerk van Westeremden op 12 mei 1979 hield Ir. P.B. Offringa, de restauratie-architect, een toespraak over het onderwerp „archeologisch restaureren”. Het hierin aangeroepte probleem is belangwekkend genoeg om er ook in onze publicatiemap aandacht aan te besteden. De heer Offringa was gaarne bereid ons de tekst van zijn causerie ter beschikking te stellen. Had de toehoorder het illustratiemateriaal in zijn onmiddellijke nabijheid, de lezer behoeft een fotografische toelichting. Daarvoor zorgde fotograaf Jan Hovinga te Zuidlaren.

Rechts op de foto de inkassing in de muur, die de gordelboog met natuurstenen kapiteel van het afgebroken transept laat zien.

Er is thans bij velen – en ik denk nu niet alleen aan de Stichting, of aan Monumentenzorg of aan ons als architectenbureau – een andere en bredere visie omtrent de functionaliteit van dit gebouw. Het wordt niet alleen meer gezien als een kerkgebouw, maar het heeft daarnaast voor ons ook een cultuur-historische betekenis. Dat wil dus zeggen dat wij in de historische betekenis van dit gebouw geïnteresseerd zijn. Deze interesse maakt het noodzakelijk meer van het gebouw te willen weten, meer van het gebouw te willen begrijpen. Het is dan, om deze belangstelling te honoreren, niet voldoende dat de restaurateurs deze archeologische gegevens ontdekken, documenteren en, zoals tegenwoordig gebruikelijk is, vervolgens weer bedekken, maar het lijkt van maatschappelijk belang deze gegevens zichtbaar te houden.

Maar dat betekent bijvoorbeeld een „gat” in de wand, dáár waar uit functionele noch uit esthetische overwegingen behoefte is aan zo'n gat. Dat wil zeggen dat architectonisch vorm moet worden gegeven aan iets dat er eigenlijk niet mag zijn.

Een nu dichtgemetselde, laaggeplaatste opening in de zuidwand van het koor. Blijkens de gehengduimen kon de opening met twee blinden worden gesloten. De gaten met houten pluggen in het onderste deel van de muur maken een betimmering aannemelijk. Alles is zonder verfraaiing gelaten zoals het werd aangetroffen.

De wellicht „ei-van-Columbus”-achtige oplossing zou kunnen zijn te stellen dat het „gat” er wèl mag zijn. Dan kan men vervolgens alleen maar kiezen voor een vorm die niet, of zo weinig mogelijk, door haar toevalligheid om verontschuldiging lijkt te vragen, maar die zich juist presenteert door haar eigenheid, zonder aan de totaliteit van het gebouw afbreuk te doen.

Dit is naar onze mening gerealiseerd door deze gaten in de muren rechtlijnig – soms scheefstaand zoals in het koor – te beëindigen. Dit is ook technisch het meest voor de hand liggend. In de eerste plaats vormt de rechte lijn een contrast met de archeologische vondst; bovendien zou het alternatief, een breuklijn, een stoffig resultaat geven.

Een ander voorbeeld van archeologisch restaureren doet zich in Westeremden voor bij de noodzakelijk te maken scheiding tussen twee perioden van gewelfschilderingen. De oorspronkelijke, uit de bouwtijd stammende 13e-eeuwse schildering is een decoratie met rood-witte baksteenmotieven. De ongeveer 200 jaar later aangebrachte overschildering is figuratief en decoratief, met heiligen en bloemranken.

In de geboorte van het gewelf werd gekozen voor een cirkelvormige afronding van de rood-witte beschildering, een cirkellijn die overigens parallel loopt aan de aanwezige cirkelvormige decoratie. Een rechte lijn zou hier voorts niet wenselijk zijn omdat deze dan verwantschap zou vertonen met oorspronkelijke, ook uit deze periode stammende vergelijkbare schilderingen, zoals bijvoorbeeld in Zeerijp. Overigens zat er in de kruin van het gewelf een reeds oudere cirkelvormige beëindiging van een gedeeltelijke restauratie uit 1926. Misschien is de gekozen ronde lijn te mooi, en wekt zij ook de illusie van oorspronkelijkheid. Een goed waarnemer prikt daar echter door heen, terwijl een brokkelige scheidingslijn storend en lelijk werd gevonden en in feite vormloos is.

Concluderend meen ik dan ook te mogen stellen dat in Westereinden het archeologische restaureren zinvol en functioneel genoemd mag worden, waarbij tevens is gestreefd naar een harmonische inpassing in het totaalbeeld van het kerkgebouw. Aangezien de ervaring leert dat elke res-

tauratie „eigen” uitgangspunten, mogelijkheden en beperkingen kent, wil ik hierbij aantekenen dat wat in Westereinden mogelijk bleek, c.q. noodzakelijk en onontkoombaar was, nog niet bij voorbaat mag worden verheven tot een werkhypothese voor het restaureren in het algemeen.

In de zwikken van het vieringewelf zijn binnen cirkels geometrische figuren geconstrueerd: in het NO twee driepassen, in het ZO twee vierpassen; in het NW werden de cirkels in vijven en in het ZW in zessen verdeeld. De constructielijnen zijn nog goed waarneembaar.

GODLINZE buiten en binnen. Onder de pleister is de muur verkankerd. En de gaten in dak en dakbeschot zijn niet te tellen. Het is een wonder dat het niet nog erger is. En binnen is Arp Schnitgers orgel een ruïne geworden: van de kas valt aan alle kanten het snijwerk af, en veel frontpijpen moesten al in veiligheid worden gebracht. Aan de pilaar hangt een oorkonde van 13 juni 1939, waarin de Nederlandse regering in vier talen aan de bevelhebbers der militaire macht van andere mogendheden het dringend verzoek richt het orgel – een „werk van de allereerste rang” – te sparen. Een cynische boodschap in het licht van wat nu in vredestijd is gebeurd. Inmiddels is een noodkap boven het dak aangebracht, zodat verder verval is voorkomen. Hopelijk kan daarna ook het herstel beginnen.

(foto's: Jan Hovinga, Zuidlaren)

De toren van Midwolde zal hopelijk binnenkort met I.S.P.-gelden worden aangepakt. Wie de scheuren en de lege voegen ziet, begrijpt dat herstel hier niet langer mag uitblijven. Een ophoud in de buurt van de toren is niet zonder gevaar. De laatste reparatie is ook al weer 68 jaar geleden.

(foto: Jan Hovinga, Zuidlaren)

De bekoorlijk gelegen kerk van Den Ham, waaraan de afgelopen winter de allernoodzakelijkste herstellingen van dak, goten en kozijnen werden uitgevoerd. De plaatselijke commissie kan de kerk nu weer met een gerust hart voor haar activiteiten gebruiken.

(foto: Theun Meestringa, Den Ham)

In Groninger kerken worden regelmatig „Grunneger weekenden“ gehouden. Op 23 en 24 september j.l. was het kerkje van Oostum middelpunt van allerlei activiteiten, met onder andere een tentoonstelling van foto's van het Reitdiepdal en een Groninger zang- en voordrachtavond.

(foto: Jur Engels, Leek)

Saaxumhuizen houdt elk jaar op het kerkhof een bazar en rommelmarkt. De opbrengst daarvan is in de eerste plaats bestemd voor de restauratie van de kerk. De toren en het kerkdak werden in 1976-77 al door de Stichting hersteld, maar de muren en het interieur moeten ooit ook nog. Op 7 juni van dit jaar was er weer grote belangstelling, en het restauratiefonds voer er wèl bij.

En direct na zo'n bazar beginnen de Saaxumhuizeners al weer met de inzameling voor het verkoopfeest van het volgend jaar.

(foto: F. Terwindt, Oudeschip)

Onder de plaatselijke commissies zijn er maar weinige zo bezielend bezig als die van Zuurdijk. De goten zijn kapot, de muren brokkelen af, kalk stuift overal en de preekstoel verloor zijn versierselen – maar met moed en overtuiging wordt de kerk steeds weer in orde gemaakt voor alles waarin een klein dorp in saamhorigheid groot kan zijn.

(foto: De Hogelandster, Leens)

In de eenzaam gelegen kerk van Fransum heeft de Vereniging voor Huismuziek openbare speeldagen, waaraan ieder kan deelnemen. Daarnaast organiseert de Vroedschap van Fransum er jaarlijks onder andere een kwartetten-dag. Kenners roemen de ideale acoustiek van deze kerk.

(foto: Frank Straatemeier, Roderwolde)

Twee propaganda-activiteiten van de Stichting. Een stand op de tentoonstelling bij „Op Roakeldais” te Warffum van 10–14 juni wierf 34 donateurs (links); de presentatie bij het Kerkepad op 16 en 23 augustus te Westeremden bracht 61 bezoekers er toe, donateur van de Stichting te worden (rechts).

(foto's: H.G. de Olde, Zuidlaren)